

Beste leerling,

Dit document bevat het examenverslag voor leerlingen van het vak economie havo, tweede tijdvak (2019). In dit examenverslag proberen we een zo goed mogelijk antwoord te geven op de volgende vraag: *In hoeverre was het examen te maken met behulp van de op de cursus behandelde kennis & vaardigheden?*

Om een zo duidelijk mogelijk verslag te maken, hebben we de vragen onderverdeeld in 4 categorieën.

- I. Algemene (niet vak gerelateerde) kennis & vaardigheden
- II. Alleen-kennis/aanpak-uit-de-cursus-vraag
- III. Een-stapje-extra-vraag.
- IV. Niet voorgekomen in de cursus

De eerste categorie doet een beroep op algemene basisvaardigheden, welke we bekend veronderstellen. Categorie II en III zijn vragen die op te lossen zijn met de kennis en vaardigheden die je op de cursus geleerd hebt. De laatste categorie vragen is op de cursus niet aan bod gekomen. In *bijlage 1*, achteraan dit document, vind je een nadere toelichting van deze categorieën.

Het is belangrijk om te beseffen dat deze categorieën niets zeggen over de moeilijkheidsgraad van een vraag. Een vraag die rechtstreeks op te lossen valt met kennis en vaardigheden uit de cursus (categorie II) kan best een pittigere opgave zijn dan een vraag die niet is voorgekomen tijdens de cursus (categorie IV).

Mocht je vragen of opmerkingen hebben naar aanleiding van dit examenverslag, dan horen we dit uiteraard heel graag! Je mag ons hier altijd over mailen op info@sslleiden.nl.

Met vriendelijke groet,

Hans Huibregtse

	vraag	aantal punten	categorie vraag	toelichting categorie keuze:
1	1	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? De definitie van 'negatieve externe effecten' is behandeld in de begrippenlijst van het blok 'Marktwerking'. Met die definitie kon je deze vraag beantwoorden.
	2	1	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? De definities van 'homogeen goed' en 'heterogeen goed' zijn behandeld in de begrippenlijst van het blok 'Marktwerking' en in de voorbereidende opgaven.
	3	2	III	Wat was/waren de extra denkstap(pen)? Met behulp van het 'Algemeen Stappenplan' kon je het begin- en eindpunt van deze redenering bepalen. Vervolgens moest je als extra stap uit de tekst en de vraag afleiden dat de heffing in eerste instantie wordt betaald door de bedrijven. Tot slot is in de uitleg 'Omzet, kosten en winst' de definitie van 'gemiddelde variabele kosten' behandeld. Met deze kennis kon je de redenering afmaken.
				Niet voorgekomen op de cursus: In de uitleg 'Omzet, kosten en winst' is de definitie van 'gemiddelde variabele kosten' behandeld. Met deze kennis kon je de redenering afmaken.
	4	1	III	Wat was/waren de extra denkstap(pen)? Bij de uitleg 'Omzet, kosten en winst' is besproken hoe je de afzet bij maximale winst berekent. De extra stap die je bij deze vraag moest zetten, was bedenken dat de vleestaks ook nog moet worden opgeteld bij de MK.
		2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? Vervolgens kon je met behulp van het 'Stappenplan P en Q bepalen' de nieuwe prijs berekenen. Tot slot is in het blok 'Rekentechieken' uitgelegd hoe je rekt met percentages.
	5	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? In de uitleg 'Omzet, kosten en winst' zijn de formules voor totale winst, totale kosten en totale omzet behandeld. Het toepassen van deze formules kon je oefenen met bijvoorbeeld opgave 73 uit de bundel.
6	1	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? In de uitleg 'Omzet, kosten en winst' is behandeld dat je van gemiddeld naar totaal gat door te vermenigvuldigen met q. Ook is in dit blok besproken dat je de formule van GO kunt gebruiken om de afzet bij een nieuwe prijs te berekenen. Vervolgens moest je die nieuwe afzet vermenigvuldigen met de gegeven vlaktaks per product om het totale af te dragen bedrag te berekenen.	
7	3	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? De begrippen 'complementaire goederen' en 'substitutie goederen' zijn behandeld in de begrippenlijst van het blok 'Marktwerking' en in de voorbereidende opgaven. In de uitleg 'Elasticiteiten' is het verschil tussen prijselastisch en prijsinelastisch behandeld en besproken wat dit voor invloed heeft op het verloop van de prijs-afzetlijn. Tot slot is het verschil tussen 'constante kosten' en 'variabele kosten' besproken bij de uitleg 'Omzet, kosten en winst'.	

2	8	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? In de begrippenlijst van het blok 'Conjunctuur' is besproken dat de structuurkant te maken heeft met de aanbodkant van de economie. Met deze kennis kon je de juiste plaatjes selecteren.
	9	1	I	Welke algemene kennis & vaardigheden kon je gebruiken? Om deze vraag te kunnen beantwoorden, moest je de bron goed kunnen lezen en begrijpen. Dit valt onder algemene vaardigheden. Deze vaardigheid heb je in de cursus ook uitgebreid kunnen oefenen.
	10	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? In de begrippenlijst van het blok 'Handel met het buitenland' is de definitie van 'krappe arbeidsmarkt' besproken. In het blok 'Marktwerking' is behandeld dat de prijs van arbeid stijgt als de vraag naar arbeid stijgt.
		1	IV	Niet voorgekomen op de cursus: De verhouding tussen het gebruik van kapitaal en arbeid aan de aanbodzijde van de economie is niet behandeld in de cursus, omdat dit grotebakstof is. Hierdoor kon je bij deze vraag niet herkennen dat het bij het laatste puntje om de structuurkant van de economie ging.
	11	2	IV	Niet voorgekomen op de cursus: Het begrip 'menselijk kapitaal' is niet behandeld op de cursus, omdat dit grotebakstof is. Als extra stap kon je hier wel de betekenis van dit begrip afleiden uit de tekst boven de vraag. Het begrip 'intertemporele ruil' is behandeld in het blok 'Inkomen', maar onder de naam 'ruilen over de tijd'.
	12	1	IV	Niet voorgekomen op de cursus: Het begrip 'menselijk kapitaal' is niet behandeld op de cursus, omdat dit grotebakstof is. Als extra stap kon je hier wel de betekenis van dit begrip afleiden uit de tekst boven de vraag.
		1	I	Welke algemene kennis & vaardigheden kon je gebruiken? Voor het tweede punt van deze vraag moest je bedenken dat je als werkgever niet gaat investeren in een werknemer die naar een ander bedrijf gaat. Dit is algemene kennis.
	13	2	III	Wat was/waren de extra denkstap(pen)? In de uitleg 'Inkomen' is het belastingstelsel besproken. Met deze kennis kon je bedenken dat het voor lagere inkomens relatief minder voordeel oplevert om de scholingsuitgaven af te trekken van de belasting. Vervolgens moest je als extra stap bedenken dat een vast bedrag meer oplevert voor lage inkomensgroepen.
3	14	2	III	Wat was/waren de extra denkstap(pen)? In het blok 'Economische kringloop' is behandeld wat export is. Als extra stap moest je hier bedenken dat Qatar meer kan uitvoeren als het aardgas ook getransporteerd kan worden zonder pijpleidingen.
	15	2	IV	Niet voorgekomen op de cursus: In het blok 'Handel met het buitenland' is slechts een deel van de lopende rekening besproken, namelijk 'export' en 'import'. De andere onderdelen van de lopende rekening vallen onder de grote bak stof.
	16	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? Het rekenen met wisselkoersen is behandeld in het blok 'Handel met het buitenland'. Het rekenen met meerdere wisselkoersen kon je oefenen met bijvoorbeeld opgave 117 en 122 uit de bundel.
	17	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? In het blok 'Handel met het buitenland' is besproken dat de wisselkoers wordt bepaald door vraag en aanbod. Met die kennis kon je bedenken welke interventies op de valutamarkt zorgen voor een stijging van de wisselkoers van de riyal. Het selecteren van de juiste grafiek kon je oefenen met bijvoorbeeld opgave 124 en 131 uit de bundel.
	18	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? In de uitleg 'Inflatie' zijn de oorzaken van inflatie besproken. In de uitleg 'Handel met het buitenland' is besproken wat de gevolgen van een wisselkoersdaling voor import en export zijn. Met behulp van de vaardigheden uit het 'Stappenplan Redeneren' kon je deze redenering compleet maken.

4	19	2	III	Wat was/waren de extra denkstap(pen)? In het blok 'Conjunctuur' is behandeld dat er bij een lage rente meer geleend wordt. Vervolgens moest je hier als extra stap zetten dat consumenten daardoor meer geld hebben om huizen te kopen en de vraag naar woningen toeneemt.
	20	2	IV	Niet voorgekomen op de cursus: Het begrip 'onderpand' en het feit dat dit bij een hypothecaire lening zorgt voor een lagere rente zijn niet behandeld op de cursus, omdat dit valt onder de grotebakstof.
	21	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? In de uitleg 'Inflatie' is het verband tussen nominaal, reëel en prijspeil behandeld. Met die kennis kon je deze vraag beantwoorden.
	22	2	III	Wat was/waren de extra denkstap(pen)? In de uitleg 'Inflatie' is besproken wat het effect is van een lage inflatie op de ontwikkeling van de nominale en reële waarde. Als extra stap moest je hier bedenken dat banken de rente op een lening ook gebruiken om de daling in nominale waarde tegen te gaan. Dit valt onder algemene kennis.
	23	1	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? Het begrip 'ruilen over de tijd' is besproken in de uitleg 'Inkomen'. Het toepassen van dit begrip kon je oefenen met bijvoorbeeld opgave 197 uit de bundel.
5	24	1	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? De kenmerken van de markt vormen zijn behandeld bij het blok 'Marktwerking'. Met onder andere opgave 28, 35 en 37 uit de bundel kon je het herkennen van de markt vormen oefenen.
	25	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? De vaardigheid rekenen met percentages is behandeld in het blok 'Rekentechnieken'. Met bijvoorbeeld opgave 4 uit de bundel kon je deze vaardigheid oefenen.
	26	2	III	Wat was/waren de extra denkstap(pen)? In het blok 'Verzekeren' is besproken dat meer schadeclaims leiden tot hogere kosten voor de verzekeraar. Als extra stap moest je hier bedenken dat die kosten doorberekend worden in de premies.
	27	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? De begrippen 'collectieve dwang' en 'eigen risico' zijn behandeld in het blok 'Verzekeren'. Met die kennis kon je hier de juiste begrippen selecteren.
	28	3	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? In de uitleg 'Gevangenendilemma' is behandeld hoe je de dominante strategie van een speler bepaalt. Ook is er behandeld hoe je kunt herkennen of er sprake is van een gevangenendilemma. Beide vaardigheden kon je oefenen met bijvoorbeeld opgave 266 en 267 uit de bundel.
		55		

verdeling per categorie:

categorie	aantal punten	percentage
I	2	4%
II	32	58%
III	13	24%
IV	8	15%
	55	100%

In hoeverre was het examen te maken met behulp van de op de cursus opgedane kennis & vaardigheden?

Dit gold voor: 85% van de vragen (namelijk categorie I, II en III).

Bijlage 1: Toelichting categorieën

Categorie I: Algemene (niet vak gerelateerde) kennis & vaardigheden

Dit betreft de volgende vragen: vragen waarbij een beroep wordt gedaan op algemene kennis & vaardigheden. Dit zijn kennis & vaardigheden die niet zijn opgenomen in de eindtermen in de syllabus en niet in Samengevat staan (zo ja: dan behoren de vragen tot één van de drie andere categorieën).

Categorie II: alleen-kennis/aanpak-uit-de-cursus-vraag

Dit betreft de volgende vragen:

- Vragen die letterlijk voorkomen in de uitleg (in de uitleg of in een klassikaal voorbeeld);
- Vragen die letterlijk met een stappenplan op te lossen zijn;
- Vragen die vergelijkbaar zijn met opgaven uit de opgavenbundel die vrijwel altijd worden opgegeven door de hoofddocent;
- Theorievragen die niet worden behandeld op de cursus, maar die we je van tevoren via de vakkenpagina geadviseerd hebben te leren (uit bijv. Samengevat);
- Vragen die vergelijkbaar zijn met vragen uit de voorbereidende opgaven.

Categorie III: een-stapje-extra-vraag

Dit betreffen vragen waarbij je, de naam zegt het al, een stapje extra moet zetten. Oftewel: je moest je kennis en vaardigheden behandeld tijdens de cursus combineren met een stukje 'inzicht'. Bijvoorbeeld:

- Je moet net even buiten het stappenplan om denken;
- Je moet informatie uit de tekst halen om een bepaalde variabele voor een formule of berekening uit te rekenen.

Categorie IV: niet voorgekomen op de cursus Dit betreft de volgende vragen:

- Vragen over begrippen die niet voorkomen in de uitleg, de standaard opgegeven opgaven door de hoofddocent, en waarbij het woordenboek ook geen soelaas biedt;
- Vragen over grotebakstof die niet voorkomen in standaard opgegeven opgaven door de hoofddocent, de voorbereidende opgaven of opgegeven stof op de vakkenpagina.
- Vragen waarvan je redelijkerwijs niet kon vaststellen dat het om een (op de cursus behandeld) concept in een andere context gaat.